

ENSZ BIODIVERZITÁS-JELENTÉS: KUDARCOK ÉS FELADATOK*

Újvári Emese¹

Az alábbi blog-bejegyzés egy rövid beszámolót tartalmaz az ENSZ Biológiai Sokféleség Egyezménye által 2020. szeptember 15-én közzétett Global Biodiversity Outlook 5 (GBO5) jelentésről, valamint néhány javaslatot fogalmaz meg a biodiverzitás megőrzése érdekében szükséges teendőkre vonatkozóan.

Míg a klímaváltozás és annak negatív hatásai már hosszabb ideje benne vannak a köztudatban,² addig a médiában és ezzel párhuzamosan a társadalomban egészen a közelmúltig viszonylag kevés figyelem irányult a biológiai sokféleség rohamos csökkenésének drámai következményeire.³ Pedig a legújabb kutatások egyértelműen azt igazolják, hogy a biodiverzitás megőrzése nem csupán a klímaváltozással összefüggésben, hanem önmagában is kulcsfontosságú az emberiség életfeltételeinek biztosítása szempontjából.⁴ A biológiai sokféleség folyamatos csökkenése, a fajok pusztulása vésszen halad előre, s nem tudni, mikor érkezik el arra a pontra, amely már az ökoszisztémák végleges és visszafordíthatatlan összeomlásához vezet, ami az emberiség szempontjából is drámai következményekkel járna.

A biológiai sokféleség védelme érdekében a világ nemzetei már régen összefogtak – legalábbis papíron. Az ENSZ 1992 júniusában Rio de Janeiróban rendezett Környezet és Fejlődés Konferenciáján (United Nations Conference on Environment and Development – UNCED) elfogadták a Biológiai Sokféleség Egyezményt⁵ (Convention on Biological Diversity⁶ – CBD), melyet Rio de Janeiróban 153 állam és az EU írta alá. Az Egyezmény a 30. ratifikációs okmány letétbe helyezését követően 1993. 12. 29-én lépett hatályba. Az Egyezménynek jelenleg 196 állam (beleértve az EU-t is) tagja, a

* DOI 10.21867/KjK/2021.2.8.

¹ Újvári Emese, habil. egyetemi adjunktus, DE ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ujvari.emese@law.unideb.hu
A blogbejegyzés az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében valósult meg.

² Lásd például: Klímarettegők a magyarok, <https://index.hu/gazdasag/2021/04/09/klimavaltozas-magyarok-felmeres/> (letöltés dátuma: 2021. április 09.); Meghökkenítő eredményt hozott egy magyarországi környezetvédelmi felmérés, <https://24.hu/kulfold/2021/04/10/zold-kornyezetvedelem-fold/> (letöltés dátuma: 2021. április 10.)

³ Nagyon informatív és talán szélesebb társadalmi réteget megszólító mű a közelmúltban megjelent alábbi könyv, melyhez egy film is készült: Attenborough, David–Hughes, Jonnie (2020): *A Life on Our Planet. My Witness Statement and A Vision for the Future*, Witness Books, London. Magyar kiadás: Attenborough, David–Hughes, Jonnie (2020): *Egy élet a bolygónkon. A szemtanú vallomása – és látomás a Föld jövőjéről*, Park Kiadó, Budapest.

⁴ Lásd különösen: Rockström, Johan–Steffen, Will–Noone, Kevin–Persson, Åsa–Chapin, F. Stuart III–Lambin, Eric–Lenton, Timothy M.–Scheffer, Marten–Folke, Carl–Schellnhuber, Hans Joachim–Nykvist, Björn–de Wit, Cynthia A.–Hughes, Terry–van der Leeuw, Sander–Rodhe, Hennin–Sörlin, Sverker–Snyder, Peter K.–Costanza, Robert–Svedin, Uno–Falkenmark, Malin–Karlberg Louise–Corell, Robert W. –Fabry, Victoria J.–Hansen, James–Walker, Brian–Liverman, Diana–Richardson, Katherine–Crutzen, Paul–Foley, Jonathan (2009): *Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity*, In: *Ecology and Society*, 2009/2, (Art. 32), 1–33.

⁵ Vö.1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről.

⁶ <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (letöltés dátuma: 2021.március 21.)

Vatikán kivételével valamennyi aláírta, de az Amerikai Egyesült Államok még nem ratifikálta.⁷ Az Egyezmény három egyenértékű célja a biológiai sokféleség megőrzése a maga teljességében⁸ (vagyis az ökoszisztémák és a fajok sokféleségének, valamint a genetikai sokféleségnek a megőrzése), komponenseinek fenntartható használata és a genetikai erőforrások hasznosításából származó előnyök igazságos és méltányos elosztása.⁹

Az ENSZ Biológiai Sokféleség Egyezménye részes feleinek 10. konferenciáján (CBD COP 10) a felek a biológiai sokféleség hatékony megőrzése érdekében egy Stratégiai Terv keretében – öt nagyobb stratégiai cél alá rendelve – 20 részcélt fogadtak el¹⁰ azzal a vállalással, hogy a részes feleknek a célokat a 2011-től 2020-ig tartó időszakban kell megvalósítaniuk. Ezek az ún. Aichi célok, melyek a konferencia helyszínéről, a japán Aichi tartományról kapták a nevüket.¹¹

Egy ilyen mértékű globális összefogás akár nagy reményeket is kelthetne az olvasóban, de döntő kérdés, hogy a részes felek által vállalt célokat mennyiben sikerült ténylegesen megvalósítani. A választ az ENSZ Biológiai Sokféleség Egyezménye által 2020. szeptember 15-én Kanadában közölt *Global Biodiversity Outlook 5* jelentés (GBO 5)¹² adja meg, melynek tartalma legalább annyira kiábrándító, mint amennyire

⁷ <https://www.cbd.int/information/parties.shtml#tab=0> (letöltés dátuma: 2021. április 16.) Koch, Hans-Joachim (ed.) (2010): *Umweltrecht*, 3. Aufl., Verlag Franz Vahlen, München, 425; Marschall, Ilke-Lipp, Torsten-Schumacher, Jochen (2008): Die Biodiversitätskonvention und die Landschaft. Strategien und Instrumente zur Umsetzung der Biodiversitätskonvention „in situ“. *Natur und Recht (NuR)* 2008, Heft 30, 327-333, 332 (<https://doi.org/10.1007/s10357-008-1474-4>); Wolfrum, Rüdiger (2001): Biodiversität – juristische, insbesondere Völkerrechtliche Aspekte ihre Schutzes. In: Janich, Peter-Gutmann, Mathias-Prieß, Kathrin (eds.): *Biodiversität. Wissenschaftliche Grundlagen und gesetzliche Relevanz*. Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg – New York, 417-443, 417, 423; Kloepfer, Michael (2011): *Umweltschutzrecht*. 2. Aufl., Verlag C. H. Beck, München, 192; Kimminich, Otto-Freiherr von Lersner, Heinrich-Storm, Peter-Christoph (eds.) (1994): *Handwörterbuch des Umweltrechts*. 2. Aufl., II. Band: Nachbarrecht – Zweitanmeldung, Erich Schmidt Verlag, , 1731. Az Egyezményről lásd részletesen: SCHLACKE, Sabine (2016): Das Übereinkommen über biologische Vielfalt: Steuerungskraft und Perspektiven. *Archiv des Völkerrechts*, Jahrgang 54, 2016, Heft 4, 524-542 (<https://doi.org/10.1628/000389216x14858493274259>).

⁸Kotzur, Markus (2008): Das Übereinkommen über die biologische Vielfalt und die Rechte indigener Völker. *Zeitschrift für Umwelt und Recht (ZUR)*, 5/2008, 225–233, 226; Ruffert, Matthias (1993): Zu den Ergebnissen der Konferenz der Vereinten Nationen für Umwelt und Entwicklung. *Jahrbuch des Umwelt- und Technikrechts* 1993, R. v. Decker's Verlag, Heidelberg, 397–408, A biodiverzitást veszélyeztető tényezőkről lásd például: Baur, Bruno (2010): *Biodiversität*. Haupt Verlag, Bern-Stuttgart-Wien, 81-96; Fodor László (2019): *A falu füstje. A települési önkormányzatok és a környezet védelme a 21. század eleji Magyarországon*, Gondolat Kiadó, Budapest, 21.

⁹ CBD 1. cikk; Marschall-Lipp-Schumacher: *Natur und Recht*, 328; Eiden, Hanns-Christoph-Begemann, Frank-Schröder, Stefan-Blümlein, Gabriele (2014): Agrobiodiversität – Schlüssel für nachhaltige Landwirtschaftsentwicklung. In: Härtel, Ines (ed.): *Nachhaltigkeit, Energiewende, Klimawandel, Welternährung*. Baden-Baden, 194–213, 199 (<https://doi.org/10.5771/9783845254586>).

¹⁰ Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Biodiversity Targets, <https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-10/cop-10-dec-02-en.pdf> (letöltés dátuma: 2021. március 21.)

¹¹ NABU: Ein verlorenes Jahrzehnt. Globaler Bericht zum Zustand der Biodiversität, <https://www.nabu.de/natur-und-landschaft/naturschutz/weltweit/globale-biodiversitaetspolitik/28653.html> (letöltés dátuma: 2021. március 21.)

¹² A teljes jelentés angolul a következő helyen érhető el: <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-en.pdf> (2021.03.21.), az összefoglalása pedig angolul és franciául az alábbi helyeken: <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-en.pdf> (letöltés dátuma: 2021. március 21.) <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-fr.pdf> (letöltés dátuma: 2021.április 14.)

elkeserítő is egyben. A 20 cél közül ugyanis egyiket sem sikerült a világgöztségnek teljes mértékben elérni. Hat célt sikerült részben megvalósítani, 14-et viszont egyáltalán nem:¹³

Így az első stratégiai cél, amely szerint – bevonva az állam és a társadalom valamennyi területét – a biodiverzitás csökkenésének okait kellene megszüntetni, egyik rész-célját (Aichi célját) sem sikerült megvalósítani. Sem azt, hogy világszerte tudatosuljon az emberekben a biodiverzitás jelentősége (1), sem azt, hogy a gazdasági rendszerek legyenek tekintettel a biodiverzitásra (2), sem a biodiverzitásra káros szubvenciók megszüntetését (3), sem pedig a fenntartható termelést és fogyasztást (4).

A következő stratégiai cél, a biológiai sokféleség közvetlen terhelésének csökkentése és a fenntartható fejlődés támogatása volt, amelynek egyetlen rész-célját sikerült a jelentés szerint részben elérni, az invazív fajok kontroll alatt tartását (9). A többi Aichi célt, vagyis a természetes életterek csökkenésének (5), valamint a túlhalászatnak a teljes megszüntetését (6), a fenntartható termőföld- és erdőgazdálkodást (7), a környezetszennyezés minimalizálását (8), valamint a korallzátonyok védelmét (10) azonban nem sikerült megvalósítani.

A biológiai sokféleség védelmének az ökoszisztémák, a fajok és a genetikai sokféleség biztosítása révén történő erősítése, mint harmadik stratégiai cél rész-céljai közül szintén csak egyet sikerült részben elérni, a szárazföldi területek 17 %-a és a tengerek területének 10%-a védett területekké történő nyilvánítását (11), a fajok kihalásának megállítását (12), a genetikai sokféleség megőrzését és fejlesztését a mezőgazdaságban és az állattenyésztésben (13), mint két további rész-célt azonban nem.

A biológiai sokféleségből és az ökoszisztéma-szolgáltatásokból fakadó előnyök mindenki számára történő növelése, amely a negyedik stratégiai célként volt megfogalmazva, szintén csak részben teljesült, egy Aichi cél vonatkozásában, a biokálózódás elleni Nagojai Jegyzőkönyv hatályba lépése, valamint a nemzeti jogszabályokkal összhangban történő alkalmazhatósága (16) tekintetében. Azonban a másik két rész-cél, az ökoszisztéma-szolgáltatások helyreállítása (14) valamint a klímavédelem a biodiverzitás megőrzése és helyreállítása révén (15) nem valósult meg. Az ötödik stratégiai célnak, amely a 2011-2020-as Stratégiai Terv megvalósításának javítása volt a tervezés, a tudásmenedzsment és a kapacitásnövelés révén, három Aichi célját sikerült részben elérni: a nemzeti akciótervek kialakítását (17), a biodiverzitással kapcsolatos ismeretek növelését (19) és a gazdasági források növelését a Stratégiai Terv megvalósítása érdekében (20). A negyedik Aichi célt, az óslakos és helyi közösségeknek a biodiverzitás megőrzésével és fenntartható használatával kapcsolatos hagyományos tudásának fokozottabb figyelembevételét (18) viszont nem.

A jelentés által vont mérleg azért különösen aggasztó, mert a biológiai sokféleség megőrzése kulcsfontosságú immár nem csupán az eljövendő, hanem jelenlegi generációk számára is, s vészesen fogy az idő, amely még rendelkezésre áll az elindult folyamatok visszafordíthatatlanná válásáig. Ezért alapvető jelentősége lenne annak, hogy a Biológiai Sokféleség Egyezmény részes feleinek következő konferenciáján (CBD COP15), amelyet eredetileg 2020 októberében rendeztek volna meg Kunmingban, Kínában, de amely a Covid-19 miatt előbb 2021 májusára, majd 2021 októberére elhalasztásra került, a felek egy egyezmény keretében olyan új célkitűzésekben állapodjanak meg, amelyek köteleznék a részes államokat a

¹³ NABU: Ein verlorenes Jahrzehnt.

megállapított célok betartására. Fontos lenne, hogy a megállapodás kötelező legyen, s egyértelmű, konkrét, kisebb részcélokra bontható célokat tartalmazzon, amelyek megvalósításáról a részes feleknek meghatározott időközönként jelentést kellene tenniük.¹⁴

A *Global Biodiversity Outlook 5* jelentés maga is megfogalmaz egy nyolc pontos javaslatot arra vonatkozóan, hogy mely területeken kellene a világ országainak sürgősen jelentős változásokat előidézni a biológiai sokféleség megőrzése s ez által az emberiség életfeltételeinek biztosítása érdekében.¹⁵

- A földek és az erdők fenntartható használatának biztosítása: a természetes ökoszisztémák megőrzése és helyreállítása, az erózió csökkentése és visszafordítása, a földhasználat-változások elkerülése tájtervezés révén.
- Fenntartható mezőgazdaság: a mezőgazdasági rendszerek agroökológiai és más innovatív kezdeményezésekkel történő átalakítása annak érdekében, hogy növelni lehessen a produktivitást a biológiai sokféleségre gyakorolt hatások egyidejű minimalizálása mellett.
- Fenntartható táplálkozás: fenntartható, egészséges és változatos táplálkozás többnyire növényi eredetű élelmiszerekkel, továbbá csökkentett hús és halfogyasztással. Valamint az élelmiszerhulladék jelentős csökkentése.
- Fenntartható halászat és az óceánok védelme: a tengeri és tengerparti ökoszisztémák védelme és helyreállítása, fenntartható halászat.
- Az édesvizek védelme: az édesvizek védelme és a megfelelő vízminőség biztosítása. A kritikus élőhelyek védelme, az invazív fajok ellenőrzés alatt tartása, és az édesvízi rendszerek helyreállítása: biztosítani kell az összekapcsolhatóságot, hogy lehetővé tegyék az édesvízi rendszerek megújulását, helyreállítását a hegyektől a tengerpartokig.
- Városok és infrastruktúra – a zöld infrastruktúra támogatása: az épített környezetben belül a természetes területek biztosítása az egészség és a jobb életminőség érdekében, valamint a városok és az infrastruktúra ökológiai lábnyomának csökkentése érdekében.
- Klímavédelmi intézkedések: természetén alapuló megoldások alkalmazása a klímaváltozás kezelésére, a fosszilis üzemanyagok használatának gyors megszüntetése.
- A biodiverzitást is magába foglaló „egy világ, egy egészség” elv megvalósítása: az ökoszisztémák menedzsmentje, beleértve a mezőgazdasági és a városi ökoszisztémákat is, valamint a vadállatok és vadnövények felhasználása integrált megközelítés révén az egészséges ökoszisztémák és az emberek egészsége érdekében. Ez a megközelítés felismeri a biodiverzitás és az emberi egészség közti kapcsolatot, s szemben áll minden olyan tényezővel, amely biológiai sokféleség csökkenését, a betegségek rizikóját és az egészség megromlását eredményezi.

Ugyan 2021 októberében a Kunmingban zajló eseményeken lesz a világ (vagy legalábbis a környezetvédelem iránt elkötelezettek) szeme, mégis fontos látnunk, hogy

¹⁴ Vö. NABU: Ein verlorenes Jahrzehnt.

¹⁵ <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-en.pdf> (letöltés dátuma: 2021.március 21).
<https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-fr.pdf> (letöltés dátuma: 2021.április 14.); NABU: Ein verlorenes Jahrzehnt.

egy újabb átfogó nemzetközi megállapodás – bár nélkülözhetetlen feltétele a biodiverzitás hatékonyabb védelmének – önmagában még mindig kevésnek tűnik. A valódi sikerhez ugyanis alapvető szemléletváltásra lenne szükség a politikában, a gazdaságban és a társadalomban egyaránt.¹⁶

Nagyon fontos lenne, hogy az egyes országok döntéshozóiban, politikai vezetésében tudatosuljon a biológiai sokféleség megőrzésének valódi jelentősége, s ennek megfelelően olyan döntési mechanizmusokat alakítsanak ki, amelyek valamennyi olyan állami döntés esetében, amelyek kihatással lehetnek a biodiverzitásra, előírnák (s meg is valósítanák) e szempont kötelező figyelembevételét. Ugyanakkor mivel a politikában a közelebbi (gazdasági, politikai) célok elérése jellemzően prioritást kap a távolabbi(nak tűnő) célokkal szemben (mint amilyen a környezetvédelem), úgy tűnik, hogy kevés a reális esélye annak, hogy minden (vagy akár csak a legtöbb) ország döntéshozói a valóságban is ezen ideális céloknak megfelelően járnak majd el. Így mivel a döntéshozók jellemzően a választók elvárásainak próbálnak megfelelni, alapvető jelentőségű lenne az egyes országok lakosságának minél szélesebb körű edukációja a környezetvédelem, s ezen belül is a biodiverzitás megőrzésének jelentőségéről. Így az emberek egyrészt nyomást gyakorolhatnának a döntéshozókra (akik a választóik szavazatát szeretnék elnyerni), valamint a vállalatokra is, amelyek tevékenységük révén maguk is több-kevesebb hatással lehetnek a biodiverzitásra (s amelyek a vásárlóik bizalmát szeretnék elnyerni termékeik irányába), másrészt pedig talán maguk is nagyobb figyelmet fordítanának az élő környezetük védelmére tevékenységeik során. Persze a lakosság edukációja leginkább ugyancsak a politikai döntéshozókon múlik (s ezzel be is zárulna a kör), de emellett nagy szerepet játszhatnak benne a társadalmi szervezetek és a kutatók is, s nem mellékesen a média, amely révén például a releváns kutatási eredmények eljuthatnak az emberekig.

A valós eredmények elérése érdekében minél gyorsabban alapvető szemléletváltásra lenne szükség a társadalomban és a gazdaságban is. Az eddig középpontban álló fogyasztói társadalom és a folyamatos gazdasági növekedés helyett a cél a társadalom és a természeti környezet kiegyensúlyozott kapcsolata kellene, hogy legyen. Valamint egy viszonylag magas szinten biztosított általánosabb társadalmi jólét, melynek mércéjét azonban a valós szükségleteknek kellene képeznie, nem a fogyasztói társadalom mesterségesen generált igényeinek, mivel a folyamatos gazdasági növekedésnek a természet szabta keretek egy idő után úgymint szükségszerű korlátokat állítanának.¹⁷

A környezet és ezen belül a biológiai sokféleség védelme érdekében a lakosság részéről egyrészt fontos lenne a fogyasztás csökkentése a tényleges igényekkel összhangban, mely a véges (természeti) erőforrások kevésbé kizsákmányoló igénybevételét eredményezné. A természeti erőforrások pazarló felhasználásának megszüntetése szempontjából pedig szintén nagy jelentőségű lenne a fogyasztói tudatosság növelése.

Másrészt mivel az őserdők kiirtása szoros összefüggésben áll étkezési szokásainkkal, hiszen az elpusztított erdők helyén jellemzően takarmányt termesztenek a haszonállatok számára, már az is sokat javíthatna a helyzeten, ha az emberek nagy része csökkentené a húsfogyasztását (főleg a szarvasmarha és a juhtenyésztés jár nagy

¹⁶ Vö. NABU: Ein verlorenees Jahrzehnt.

¹⁷ Vö. Korhonen, Jouni–Honkasalo, Antero–Seppälä, Jyri (2018): Circular Economy: The Concept and its Limitations, *Ecological Economics*, Volume 143, 2018. 01., 37-46. Közérthetően az ún. „fenntarthatósági forradalomról” lásd: Attenborough–Hughes: *Egy élet a bolygónkon*, 149-156.

környezetterheléssel), valamint az állati eredetű termékek fogyasztását, ami az egészségmegőrzés szempontjából is nagy haszonnal járhatna. Valamint ezzel párhuzamosan nagyon fontos lenne az élelmiszerpazarlás visszaszorítása a lakosság (s az üzletek) részéről is.¹⁸

Mivel az állatok természetes élettereinek folyamatos csökkentése a lehetséges zoonózis révén kedvez a járványok kialakulásának, a jelenlegi világjárvány felhívja a figyelmet arra, hogy nagyon fontos lenne gátat szabni ezen életterek további csökkentésének. Ebből következően arra kellene törekedni, hogy a népesség növekedésével együtt járó megnövekedett igényt az élelmiszerellátásra a már meglévő mezőgazdasági területeken lehessen kielégíteni, új területek bevonása nélkül.

Nagyon fontos lenne továbbá az is, hogy az állami, európai uniós és nemzetközi támogatások során minden gazdasági szektorban, így különösen a mezőgazdaságban is, a fenntartható, ill. ökológiai gazdálkodást részesítsék előnyben.¹⁹ Alapvető jelentőségű lenne annak az előírása, hogy mind az állami szubvenciókat (különösképpen az agrártámogatásokat) a fejlett országokban, mind pedig a fejlődő országok számára biztosított nemzetközi támogatásokat bizonyíthatóan azzal a feltétellel lehessen csak megkapni, amennyiben a támogatott tevékenység összhangban áll a biológiai sokféleség védelmének és általában a klímavédelemnek a céljaival.

Emellett különösen nagy hangsúlyt kellene fektetni az édesvizek védelmére, valamint további természetvédelmi területek kialakítására és valós védelmére is.

További megfontolásokra adnak okot a legutóbbi kutatások, melyek szerint a világon az emberek leggazdagabb 1 százaléka kétszer annyi széndioxid-kibocsátást okoz az életmódjával, mint a legszegényebb 50 százalék. Mivel mindez természetesen a klímaváltozásra, s ennek következtében a biodiverzitásra is jelentős negatív hatást gyakorol, az elsődleges cél a leggazdagabbak körében is egy radikális szemléletváltás és életmódváltás lenne. Ugyanakkor mivel kevésbé valószínű, hogy egy ilyen szemléletváltásra a közeljövőben hatékonyan sor kerülne, megfontolandó lenne vagy a különösen nagy környezetterheléssel járó magatartások (pl. a terepjárók használatának, ill. a hosszabb repülőutak gyakori igénybevételének) megadóztatása,²⁰ vagy akár egy csupán a leggazdagabbakat terhelő vagyoadó bevezetése, akként, hogy az abból származó bevételeket a környezetvédelemre, ill. a biológiai sokféleség megőrzésének támogatására kellene fordítani.

¹⁸ A kérdéshez lásd részletesen a World Resource Institute: „*Creating a sustainable food future*” című jelentését. Teljes jelentés: https://research.wri.org/sites/default/files/2019-07/WRR_Food_Full_Report_0.pdf (letöltés dátuma: 2021. április 14.), Rövidített változat: https://research.wri.org/sites/default/files/2019-07/creating-sustainable-food-future_2_5.pdf (letöltés dátuma: 2021.04.14.) Közérthetőbben: Bányai Orsolya (2020): Állati jó – zöld gondolatok az állati eredetű termékek gyártásának és fogyasztásának csökkentéséhez, *Közjavak*, 2020.07.29., <https://kozjavak.hu/allati-jo-zold-gondolatok-az-allati-eredetu-termekek-gyartasanak-es-fogyasztasanak-csokkentesehez> (letöltés dátuma: 2021.április 14.); Attenborough–Hughes: *Egy élet a bolygónkon*, 197-198.

¹⁹ Vö. NABU: Ein verlorenes Jahrzehnt. Az ipari mezőgazdaság fenntarthatóságával kapcsolatos problémákról lásd részletesen: Food Agriculture Organization of the United Nations: *Status of the World's Soil Resources*, <http://www.fao.org/3/i5199e/i5199e.pdf> (letöltés dátuma: 2021.április 15.)

²⁰ Vö. Roger Harrabin: World's wealthiest 'at heart of climate problem', <https://www.bbc.com/news/science-environment-56723560> (letöltés dátuma: 2021.április 13.)

Gyermekeink jövője a tét, és az idő sürget: az utolsó pillanatban vagyunk, hogy feltartóztassuk a negatív folyamatokat még azok visszafordíthatatlanná válása előtt. Ehhez azonban nem elegendők a látszatz megoldások, tényleges és átfogó változásra van szükség globális szinten (s nem csupán az államok szintjén, hanem gazdasági s társadalmi szinten is) nagyon rövid időn belül.

Források jegyzéke:

- Attenborough, David–Hughes, Jonnie (2020): *A Life on Our Planet. My Witness Statement and A Vision for the Future*, Witness Books, London. Magyar kiadás: Attenborough, David–Hughes, Jonnie (2020): *Egy élet a bolygónkon. A szemtanú vallomása – és látomás a Föld jövőjéről*, Park Kiadó, Budapest.
- Baur, Bruno (2010): *Biodiversität*. Haupt Verlag, Bern-Stuttgart-Wien, 81-96.
- Eiden, Hanns-Christoph–Begemann, Frank–Schröder, Stefan–Blümlein, Gabriele (2014): Agrobiodiversität – Schlüssel für nachhaltige Landwirtschaftsentwicklung, In: Härtel, Ines (ed.): *Nachhaltigkeit, Energiewende, Klimawandel, Welternährung*. Baden-Baden, 194–213, 199 (<https://doi.org/10.5771/9783845254586>).
- Fodor László (2019): *A falu füstje. A települési önkormányzatok és a környezet védelme a 21. század eleji Magyarországon*, Gondolat Kiadó, Budapest, 21.
- Kimminich, Otto–Freiherr von Lersner, Heinrich–Storm, Peter-Christoph (eds.) (1994): *Handwörterbuch des Umweltrechts*. 2. Aufl., II. Band: Nachbarrecht – Zweitanmeldung, Erich Schmidt Verlag, 1731.
- Kloepfer, Michael (2011): *Umweltschutzrecht*. 2. Aufl., Verlag C. H. Beck, München, 192.
- Koch, Hans-Joachim (ed.) (2010): *Umweltrecht*, 3. Aufl., Verlag Franz Vahlen, München, 425.
- Korhonen, Jouni–Honkasalo, Antero–Seppälä, Jyri (2018): Circular Economy: The Concept and its Limitations, *Ecological Economics*, Volume 143, 2018. 01., 37-46.
- Kotzur, Markus (2008): Das Übereinkommen über die biologische Vielfalt und die Rechte indigener Völker. *Zeitschrift für Umwelt und Recht (ZUR)*, 5/2008, 225–233, 226.
- Marschall, Ilke–Lipp, Torsten–Schumacher, Jochen (2008): Die Biodiversitätskonvention und die Landschaft. Strategien und Instrumente zur Umsetzung der Biodiversitätskonvention „in situ”. *Natur und Recht (NuR)* 2008, Heft. (<https://doi.org/10.1007/s10357-008-1474-4>)
- Rockström, Johan–Steffen, Will–Noone, Kevin–Persson, Åsa–Chapin, F. Stuart III–Lambin, Eric–Lenton, Timothy M.–Scheffer, Marten–Folke, Carl–Schellnhuber, Hans Joachim–Nykvist, Björn–de Wit, Cynthia A.–Hughes, Terry–van der Leeuw, Sander–Rodhe, Hennin–Sörlin, Sverker–Snyder, Peter K.–Costanza, Robert–Svedin, Uno–Falkenmark, Malin–Karlberg Louise–Corell, Robert W. –Fabry, Victoria J.–Hansen, James–Walker, Brian–Liverman, Diana–Richardson, Katherine–Crutzen, Paul–Foley, Jonathan

- (2009): Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity, In: *Ecology and Society*, 2009/2, (Art. 32), 1–33.
- Ruffert, Matthias (1993): Zu den Ergebnissen der Konferenz der Vereinten Nationen für Umwelt und Entwicklung. *Jahrbuch des Umwelt- und Technikrechts* 1993.
 - SCHLACKE, Sabine (2016): Das Übereinkommen über biologische Vielfalt: Steuerungskraft und Perspektiven. *Archiv des Völkerrechts*, Jahrgang 54, 2016, Heft 4, 524-542 (<https://doi.org/10.1628/000389216x14858493274259>).
 - Wolfrum, Rüdiger (2001): Biodiversität – juristische, insbesondere Völkerrechtliche Aspekte ihre Schutzes. In: Janich, Peter–Gutmann, Mathias–Prieß, Kathrin (eds.): *Biodiversität. Wissenschaftliche Grundlagen und gesetzliche Relevanz*. Springer-Verlag, Berlin – Heidelberg – New York.
 - 1995. évi LXXXI. törvény a Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről.
 - World Resource Institute: „Creating a sustainable food future” című jelentés. https://research.wri.org/sites/default/files/2019-07/WRR_Food_Full_Report_0.pdf (letöltés dátuma: 2021.április 14.)
 - Bányai Orsolya (2020): Állati jó – zöld gondolatok az állati eredetű termékek gyártásának és fogyasztásának csökkentéséhez, *Közjavak*, (2020.07.29.)
 - <https://kozjavak.hu/allati-jo-zold-gondolatok-az-allati-eredetu-termekek-gyartasanak-es-fogyasztasanak-csokkentesehez> (letöltés dátuma: 2021.április 14.)
 - Food Agriculture Organization of the United Nations: *Status of the World's Soil Resources*, <http://www.fao.org/3/i5199e/i5199e.pdf> (letöltés dátuma: 2021. április 15.)
 - Roger Harrabin: World's wealthiest 'at heart of climate problem', <https://www.bbc.com/news/science-environment-56723560> (letöltés dátuma: 2021.április 13.)
 - <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> (Letöltés dátuma: 2021.március 21.)
 - <https://www.cbd.int/information/parties.shtml#tab=0> (letöltés dátuma: 2021.április 16.)
 - Klímarettegők a magyarok, <https://index.hu/gazdasag/2021/04/09/klimavaltozas-magyarok-felmeres/> (letöltés dátuma: 2021. április 09.)
 - <https://24.hu/kulfold/2021/04/10/zold-kornyezetvedelem-fold/> (letöltés dátuma: 2021. április 10.)
 - Strategic Plan for Biodiversity 2011-2020 and the Aichi Biodiversity Targets, <https://www.cbd.int/doc/decisions/cop-10/cop-10-dec-02-en.pdf> (letöltés dátuma: 2021.március 21.)
 - NABU: Ein verlorenes Jahrzehnt. Globaler Bericht zum Zustand der Biodiversität, <https://www.nabu.de/natur-und-landschaft/naturschutz/weltweit/globale-biodiversitaetspolitik/28653.html> (letöltés dátuma: 2021. március 21.)
 - <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-fr.pdf> (letöltés dátuma: 2021.április 14.)
 - <https://www.cbd.int/gbo/gbo5/publication/gbo-5-spm-en.pdf> (letöltés dátuma: 2021.március 21.)